

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 23. března 2016 ve věci č. 47152/06 – *Blokhin proti Rusku*

Velký senát Soudu jednomyslně shledal, že v souvislosti s umístěním dvanáctiletého chlapce trpícího duševní poruchou v centru dočasného zadržení pro nezletilé delikventy došlo k porušení článku 3 a čl. 5 odst. 1 Úmluvy. Jedenácti hlasy proti šesti Soud dále rozhodl, že v řízení o nařízení umístění do centra došlo k porušení čl. 6 odst. 1 a 3 písm. c) a d) Úmluvy.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovateli bylo v době namítaného zásahu dvanáct let a žil u svého děda, který byl jeho opatrovníkem. Měl diagnostikovanou poruchu pozornosti s hyperaktivitou (ADHD), s níž se i léčil. Několikrát byl policií prověřován pro podezření ze spáchání různých trestných činů, včetně loupeže a vydírání, ale trestní stíhání proti němu nebylo zahájeno pro jeho nízký věk. V lednu 2005 byl stěžovatel odveden na policejní stanici k výslechu, protože ho jeho devítiletý soused S. obvinil z vydírání. Ohledně průběhu výslechu se verze stěžovatele a vlády liší. Stěžovatel uvedl, že mu příslušný policista sdělil, že pokud podepíše přiznání, bude ihned propuštěn, zatímco v opačném případě bude zadržen. Stěžovatel podepsal přiznání, načež policie přivolala jeho děda; po jeho příchodu stěžovatel přiznání odvolal a tvrdil, že je nevinný. Podle vlády nebyl stěžovatel podroben žádnému nátlaku a jeho děd byl výslechu přítomen. Policie vyslechla rovněž S. a jeho matku, kteří uvedli, že stěžovatel pod pohrůzkou násilí donutil S., aby mu vydal peníze. O několik dní později policie odmítla zahájit trestní stíhání proti stěžovateli s poukazem na to, že ještě nedosáhl věku trestní odpovědnosti; zároveň však označila za prokázané, že se stěžovatel dopustil činu jinak trestného, a to konkrétně vydírání.

V únoru 2005 vydal okresní soud na návrh policie rozsudek, kterým nařídil umístění stěžovatele na dobu 30 dní do centra dočasného zadržení pro nezletilé delikventy. Odůvodnil to tím, že stěžovatel se dopouští společensky nebezpečné činnosti, přičemž poukázal na několik jeho incidentů včetně události týkající se S., a konstatoval, že účelem umístění je „náprava chování“ stěžovatele. Na jednání soudu byl přítomen stěžovatel i jeho děd, který soudu předložil lékařská potvrzení o tom, že stěžovatel trpí duševní poruchou. Krajský soud později tento rozsudek potvrdil; konstatoval přitom kromě jiného, že umístění stěžovatele v centru bylo nezbytné, aby se mu zabránilo páchat další nebezpečnou činnost.

V den vydání rozsudku okresního soudu byl stěžovatel umístěn v centru dočasného zadržení pro nezletilé delikventy, kde setrval 30 dní. Stěžovatel později před Soudem uvedl, že třebaže byl personál centra jeho dědem informován o tom, že trpí ADHD, nedostalo se mu žádné léčby. Dle vlády byla každému dítěti v centru poskytována potřebná zdravotní péče. Osobní spis stěžovatele vedený v centru a zahrnující i jeho lékařskou dokumentaci vláda Soudu nepředložila, neboť v mezidobí došlo k jeho skartaci. Následující den po propuštění z centra byl stěžovatel hospitalizován. V nemocnici strávil zhruba měsíc, přičemž byl léčen v souvislosti s ADHD a neurózou.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

V rozsudku ze dne 14. listopadu 2013 dospěl senát první sekce Soudu jednomyslně k závěru o porušení článku 3, čl. 5 odst. 1, jakož i čl. 6 odst. 1 a 3 písm. c) a d) Úmluvy. Věc byla posléze na žádost vlády postoupena velkému senátu.

A. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 3 ÚMLUVY

Stěžovatel namítal, že během pobytu v centru mu nebyla poskytnuta přiměřená zdravotní péče, čímž došlo k porušení zákazu nelidského a ponižujícího zacházení nebo trestu podle článku 3 Úmluvy.

Soud konstatoval, že i když nezpochybňuje tvrzení vlády o tom, že stěžovatelova dokumentace vedená v centru již byla skartována, tato skutečnost nezbavuje vládu povinnosti doložit svá skutková tvrzení náležitými důkazy. Dle Soudu přitom za takové důkazy nelze považovat dokumenty, které nepocházejí z doby stěžovatelova pobytu v centru. Na druhou stranu stěžovatel předložil Soudu lékařská potvrzení z období bezprostředně před jeho umístěním v centru, v nichž je uvedeno, že byl vyšetřen neurologem a psychiatrem, že trpí ADHD a že mu byla předepsána léčba a lékařský dohled. Dále Soud přihlédl ke skutečnosti, že stěžovatelův děd předložil výše zmíněná lékařská potvrzení na jednání okresního soudu v únoru 2005, kde se rozhodovalo o umístění stěžovatele v centru, a že tedy příslušné státní orgány byly o jeho zdravotním stavu informovány. Nakonec Soud vzal v potaz i to, že stěžovatel byl den po propuštění z centra na několik týdnů hospitalizován v souvislosti s ADHD a neurózou, což dle Soudu naznačuje, že se mu během pobytu v centru nedostalo potřebné léčby. Soud tudíž shledal porušení článku 3 Úmluvy z důvodu nedostatku nezbytné zdravotní péče.

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČL. 5 ODS. 1 ÚMLUVY

Stěžovatel dále namítal, že jeho umístění v centru bylo v rozporu s čl. 5 odst. 1 Úmluvy.

Dle Soudu ve vztahu ke stěžovatelovu zadržení přichází v úvahu pouze jediný z případů přípustného zbavení svobody vyjmenovaných v čl. 5 odst. 1, a tím je zbavení svobody nezletilého pro účely výchovného dohledu podle čl. 5 odst. 1 písm. d) Úmluvy. Ruský zákon o prevenci delikvence nezletilých umožňuje nařídít umístění v centru dočasného zadržení pro nezletilé delikventy maximálně na 30 dní; jedná se tudíž o prozatímní opatření, k němuž lze přistoupit např. v situaci, kdy se zjišťuje identita a bydliště nezletilého nebo kdy se připravuje jeho přesun do výchovného zařízení. Účelem umístění v centru je tedy pouze poskytnout nezletilému dočasné ubytování do doby, než se najde trvalé řešení, a nikoliv „výchovný dohled“. U výchovného dohledu se naopak jedná o samostatné a dlouhodobé opatření, jehož cílem je pomoci nezletilému s vážnými problémy (*A. a ostatní proti Bulharsku*, č. 51776/08, rozsudek z 29. listopadu 2011, § 66–74). K argumentu vlády, že stěžovateli se v centru dostalo jistého vyučování, Soud uvedl, že výuka v souladu s běžnými školními osnovami by dle mezinárodních dokumentů měla být standardem pro všechny nezletilé osoby zbavené svobody, a to i tehdy, pokud se nacházejí v zařízení dočasného zadržení. Skutečnost, že v centru byla poskytována výuka, však sama osobě neznamená, že zbavení svobody stěžovatele sledovalo účel výchovného dohledu. Dané centrum se naopak vyznačovalo spíše kázeňským režimem než poskytováním výuky. Žádný z vnitrostátních soudů zabývajících se stěžovatelovým umístěním v centru navíc neuvedl, že by cílem tohoto opatření byl výchovný dohled. Namísto toho tu soudy jako účel zmínily „nápravu chování“, případně prevenci páchání další nebezpečné činnosti. Ani jeden z těchto cílů však nespadá pod ustanovení čl. 5 odst. 1 písm. d) Úmluvy. Ve světle uvedeného tedy Soud shledal porušení čl. 5 odst. 1 Úmluvy.

C. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČL. 6 ODS. 1 A 3 ÚMLUVY

Stěžovatel konečně namítal porušení čl. 6 odst. 1 a 3 Úmluvy z důvodu, že řízení týkající se jeho umístění v centru nebylo spravedlivé; poukázal zejména na to, že byl vyslýchán policií bez přítomnosti svého opatrovníka či právníka a že mu nebylo umožněno vyslechnout svědky proti sobě.

a) K použitelnosti článku 6 Úmluvy

Soud se nejprve věnoval tomu, zda řízení o umístění stěžovatele v centru představovalo trestní řízení ve smyslu článku 6 Úmluvy. Odkázal přitom na svoji ustálenou judikaturu, dle níž jsou při určování, zda se v konkrétní situaci jedná o „trestní obvinění“ podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy, relevantní tři kritéria, běžně označovaná jako tzv. „Engelovská kritéria“ (*Engel a ostatní proti Nizozemsku*, č. 5100/71 a další, rozsudek ze dne 8. června 1976, § 82), jimiž jsou právní klasifikace deliktu v rámci vnitrostátního práva, samotná povaha deliktu, jakož i druh a stupeň závažnosti sankce, kterou lze za daný delikt uložit. Druhé a třetí kritérium jsou alternativní; to však nevylučuje, aby byl použit kumulativní přístup tam, kde oddělená analýza obou kritérií neumožňuje dospět k jasnému závěru

stran existence „trestního obvinění“ (*Jussila proti Finsku*, č. 73053/01, rozsudek velkého senátu ze dne 23. listopadu 2006, § 30–31).

Pokud jde o první kritérium, v projednávané věci nebylo počínání stěžovatele ve vnitrostátním právu klasifikováno jako trestné, jelikož stěžovatel v dané době nedosáhl věku trestní odpovědnosti. K druhému kritériu Soud uvedl, že počínání stěžovatele nesporně odpovídalo trestnému činu vydírání, což ostatně konstatovaly i vnitrostátní soudy. Stran třetího kritéria Soud podotkl, že ze znění rozsudku nařizujícího umístění stěžovatele v centru jasně vyplývá, že toto umístění bylo přímým důsledkem skutečnosti, že policie označila za prokázané, že se stěžovatel dopustil činu jinak trestného. Dále Soud uvedl, že jelikož bylo stěžovatelovo umístění v centru zbavením svobody, vzniká domněnka, že řízení proti němu bylo trestním řízením ve smyslu článku 6 Úmluvy, přičemž tuto domněnku lze vyvrátit toliko za zcela výjimečných okolností a pouze tehdy, pokud zbavení svobody nelze považovat za „působící značnou újmu“ vzhledem ke své povaze, trvání či způsobu realizace (*Ezeh a Connors proti Spojenému království*, č. 39665/98 a 40086/98, rozsudek velkého senátu ze dne 9. října 2003, § 126). Dle vnitrostátních soudů byla cílem stěžovatelova zbavení svobody náprava chování a prevence páčání další nebezpečné činnosti, nikoliv potrestání. Soud nicméně zdůraznil, že stěžovatel byl na dobu 30 dnů umístěn do uzavřeného a hlídaného zařízení, kde byli chovanci podrobeni nepřetržitému dohledu a striktnímu kázeňskému režimu podobnému vězeňskému. Dle Soudu tedy toto zbavení svobody zahrnovalo jak represivní, tak odstrašující a preventivní prvky, přičemž uvedené dva aspekty nelze od sebe zcela oddělit. Každopádně s přihlédnutím k povaze, trvání a způsobu realizace předmětného zbavení svobody Soud nezjistil žádné výjimečné okolnosti, které by mohly vést k vyvrácení domněnky, dle níž bylo řízení proti stěžovateli trestním řízením podle článku 6 Úmluvy.

Ve světle uvedeného Soud rozhodl, že vzhledem k povaze činu, jakož i druhu a stupni závažnosti uložené sankce mělo řízení proti stěžovateli trestní charakter ve smyslu článku 6 Úmluvy.

b) K tvrzenému porušení článku 6 Úmluvy

Soud připomněl, že v trestním řízení proti nezletilým osobám je nutné postupovat způsobem, který plně zohledňuje věk, úroveň vyspělosti, jakož i intelektuální a emoční schopnosti nezletilého, a musí být přijata opatření, jejichž cílem je napomoci nezletilému, aby chápal průběh řízení a mohl se ho účastnit (*Adamkiewicz proti Polsku*, č. 54729/00, rozsudek ze dne 2. března 2010, § 70). Podle Soudu dítě nesmí být v žádném případě zbaveno důležitých procesních záruk pouze z toho důvodu, že příslušné řízení – které nicméně může vyústit ve zbavení svobody nezletilého – má dle vnitrostátního práva spíše povahu řízení chránícího práva dítěte než trestního řízení. Navíc je nutné dbát na to, aby právní kvalifikace dítěte jako mladistvého delikventa nevedla k tomu, že důraz bude přesunut na toto jeho postavení jako takové, přičemž bude zanedbána potřeba přezkoumat konkrétní čin, z něhož je dítě obviněno, jakož i potřeba předložit důkazy o jeho vině (*mutatis mutandis*, *Achour proti Francii*, č. 67335/01, rozsudek velkého senátu ze dne 29. března 2006, § 45–47).

Pokud jde o právo na právní pomoc, zaručené v čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy každému, kdo je obviněn z trestného činu, Soud připomněl, že práva obhajoby budou v zásadě nenapravitelně poškozena, jsou-li usvědčující prohlášení učiněná v rámci policejního výslechu bez přístupu k právníkovi využita k odsouzení dotčené osoby (*Salduz proti Turecku*, č. 36391/02, rozsudek velkého senátu ze dne 27. listopadu 2008, § 50–55). V projednávané věci Soud připomněl, že stěžovatel nebyl před zahájením policejního výslechu informován o tom, že může požadovat přítomnost osoby, v níž má důvěru. Nebyly ani podniknuty žádné kroky, aby mu byla během výslechu zajištěna právní pomoc. Tvrzení vlády o tom, že děd stěžovatele byl výslechu přítomen, není podepřeno důkazy. Tento pasivní přístup policie dle Soudu zjevně nevedl k naplnění pozitivního závazku státu poskytnout stěžovateli – dítěti, které navíc trpí ADHD – nezbytné informace umožňující mu získat právní pomoc. Přiznání stěžovatele, učiněné bez přítomnosti právníka, přitom následně tvořilo základ – spolu se svědeckou výpovědí S. a jeho matky – pro závěr vnitrostátních soudů o tom, že se stěžovatel dopustil činu jinak trestné-

ho, což pak bylo využito jako důvod pro jeho umístění v centru. Ve světle uvedeného Soud shledal, že absence právní pomoci během stěžovatelova policejního výsledku nenapravitelně poškodila jeho práva obhajoby, a tím také narušila spravedlivost řízení jako celku (*Salduz*, cit. výše, § 58 a 62). K porušení čl. 6 odst. 1 a 3 písm. c) Úmluvy tedy došlo.

Stran práva vyslýchat nebo dát vyslýchat svědky proti sobě podle čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy Soud zrekapituloval hlavní zásady své dosavadní judikatury. *Zaprvé*, nepřítomnost svědka u hlavního líčení musí mít závažné důvody. *Zadruhé*, pokud byla výlučným nebo rozhodujícím základem pro odsouzení výpověď svědka, jehož obviněný nemohl vyslýchat nebo dát vyslýchat, ať již během vyšetřování nebo u hlavního líčení, může tím dojít k omezení práv obhajoby v rozsahu, který je neslučitelný s článkem 6. *Zatřetí*, v takovém případě musí Soud zkoumat, zda existovaly dostatečné vyvažující faktory, včetně opatření umožňujících spravedlivé a náležité posouzení důvěryhodnosti daného důkazového materiálu (*Schatschaschwili proti Německu*, č. 9154/10, rozsudek velkého senátu ze dne 15. prosince 2015, § 107, 116 a 118). V projednávané věci Soud poukázal na to, že S. ani jeho matka nebyli předvoláni k soudnímu jednání, a stěžovatel tedy neměl možnost je vyslechnout, třebaže jejich výpověď měla rozhodující význam pro závěr policie o tom, že se stěžovatel dopustil vydírání, a vláda ani netvrdila, že pro nepřítomnost svědků existovaly závažné důvody. Tato procesní záruka byla navíc ještě důležitější v situaci, kdy stěžovatel odvolal své přiznání, přičemž se zároveň jednalo o nezletilého a ve hře byla jeho osobní svoboda. Na jednání byla sice přítomna právní zástupkyně stěžovatele ustanovená soudem, ale není jasné, kdy byla ustanovena a v jakém rozsahu skutečně obhajovala zájmy stěžovatele. Pokud je pravda, jak tvrdí vláda, že stěžovatel nepožádal okresní soud o možnost vyslýchat S. a jeho matku, naznačovalo by to dle Soudu nedostatek pečlivosti nejen na straně právní zástupkyně, ale i na straně okresního soudu, který v řízení měl zajistit respektování zásady rovnosti zbraní. Ve skutečnosti státní orgány nevyvinuly žádné úsilí, aby zabezpečily účast S. a jeho matky na jednání, byť zákon o prevenci delikvence nezletilých umožňuje výslech svědků. Dle Soudu navíc v projednávané věci neexistovaly ani vyvažující faktory, které by kompenzovaly skutečnost, že stěžovatel nemohl v žádném stádiu řízení vyslechnout S. a jeho matku. Svědecká výpověď těchto dvou osob např. nebyla zaznamenána na video, a stěžovatel ani soudy tudíž nemohly sledovat chování svědků během výsledku a díky tomu si utvořit vlastní úsudek o jejich důvěryhodnosti (*Makeyev proti Rusku*, č. 13769/04, rozsudek ze dne 5. února 2009, § 42). Vzhledem k uvedenému Soud shledal i porušení čl. 6 odst. 1 a 3 písm. d) Úmluvy.

Závěrem Soud dodal, že obě výše zmíněná porušení nastala v důsledku skutečnosti, že stěžovatel v dané době nedosáhl věku trestní odpovědnosti, a proto se na něj nevztahovaly procesní záruky zakotvené v trestním řádu. Namísto toho na něj dopadal zákon o prevenci delikvence nezletilých, který stanovoval značně omezené procesní záruky, jelikož jeho účelem byla ochrana nezletilých. Dle Soudu se však v takové situaci záměr zákonodárce chránit děti a zajistit jim patřičné zacházení a péči dostává do střetu s realitou a výše nastíněnými obecnými zásadami, jelikož dítě je zbaveno svobody, aniž by disponovalo procesními právy zabezpečujícími jeho náležitou obranu proti uložení tak radikálního opatření. Nezletilí – a zejména děti pod věkovou hranicí trestní odpovědnosti – si zaslouží podporu a pomoc za účelem ochrany svých práv, pokud jsou proti nim uplatňována donucovací opatření, byť pod rouškou výchovných postupů. Je tedy nezbytné přiznat dítěti přiměřené procesní záruky s cílem chránit jeho nejlepší zájmy, a to v každém případě tehdy, když je ve hře jeho osobní svoboda. Opačný závěr by vedl ke zřejmému znevýhodnění dětí ve srovnání s dospělými osobami ve stejné situaci. U dětí s postižením navíc v této souvislosti mohou být nutné doplňkové záruky, které zajistí jejich dostatečnou ochranu. Soud však zároveň zdůraznil, že výše uvedené neznamena, že děti mají být vystaveny plnohodnotnému trestnímu řízení. Jejich práva je třeba zajistit v rámci řízení přizpůsobeného jejich věku, tak jak to vyžadují mezinárodní dokumenty, a to především Úmluva o právech dítěte.

III. Oddělená stanoviska

Soudce Zupančič ve svém souhlasném stanovisku poukázal na to, že projednávaná věc nastoluje otázku tzv. statusových trestných činů, tj. postihu uplatňovaného na základě *postavení* určité osoby (v daném případě na základě postavení stěžovatele jakožto mladistvého delikventa), a nikoliv z důvodu *jednání*, kterého se tato osoba měla dopustit.

Soudci Spielmann, Nicolaou, Bianku a Spano a soudkyně Keller a Motoc ve společném částečně nesouhlasném stanovisku vyslovili názor, že námitky stěžovatele týkající se absence procesních záruk nespádají pod článek 6 Úmluvy, ale měly být místo toho zkoumány na poli ustanovení čl. 5 odst. 4 Úmluvy, které je mnohem vhodnějším nástrojem k tomu, aby byla nezletilému v případě dočasného zadržení poskytnuta náležitá procesní ochrana, a takové řešení navíc lépe odpovídá struktuře Úmluvy a vzájemnému vztahu článků 5 a 6.

Soudkyně Motoc ve svém částečně nesouhlasném stanovisku upozornila na to, že jeden odstavec v rozsudku Soudu, který figuruje v obecných zásadách vztahujících se k článku 6 Úmluvy a týká se soudnictví ve věcech mládeže, ve skutečnosti nevychází z jeho dosavadní judikatury, ale je „právním transplantátem“ z rozhodnutí Nejvyššího soudu USA, aniž by Soud přitom tuto inspiraci výslovně přiznal a aniž by dle jejího názoru dotčené zásady bylo možné plně převést do evropského právního systému.